

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА У КОНТЕКСТІ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розгляду історії питання індивідуального підходу у навчанні та сучасному стану проблеми.

The article deals with the history of individual approach in training and present-day state of given problem.

Сучасна освіта в Україні має особистісну орієнтацію. Суть цього феномену полягає у тому, щоб сформувати особистість, яка буде готова до творчої діяльності та активної участі у перебудові суспільства в умовах життя демократичної правової держави.

Проблема індивідуалізації не нова. Але сьогодні вона набуває особливої актуальності, оскільки нові орієнтації й цінності сучасної освіти обумовили необхідність розуміти учня як індивідуальну дійсність і як індивідуальну можливість. Знання генезису цього педагогічного явища дозволить виконати такі завдання: узагальнити історію та дослідити сучасні тенденції розвитку цієї проблеми; виявити умови реалізації дидактичного принципу індивідуалізації у навчальному процесі.

Початок теоретичного осмислення індивідуального навчання пов'язують з іменами давньогрецьких філософів – Левкіппа і Демокріта. Вони вперше обґрунтували індивідуалізацію як принцип, що лежить в основі філософського пояснення буття.

З розвитком педагогічної теорії та накопиченням практичного досвіду розвивалася й проблема індивідуалізації навчання. Так, автор „Великої дидактики” Я.А.Коменський, виходячи з поняття природовідповідності, виступав за ідею індивідуалізації у навчанні. Він писав: „Якими діти народжуються, це не від кого не залежить, але щоб вони шляхом правильного виховання зробилися хорошими – це у нашій владі” [2,42].

Вболіваючи за загальну освіту, Я.А.Коменський бачив єдиний шлях її реалізації – класно-урочну систему, що дозволить охопити якомога більше дітей навчанням. Разом з тим він розумів, що саме в класно-урочній системі схована небезпека підвести всіх учнів під один шаблон, позбавити їх своєрідності та індивідуальності. Тому педагог наполегливо пропонував вчителям „вивчати і враховувати індивідуальні особливості учнів” [2,161].

Проблема індивідуальних особливостей учнів, необхідність їх врахування й подальшого розвитку у навчально-виховному процесі була предметом уваги І.Г.Песталоцці, А.Дистервега, І.Гербарта, К.Д.Ушинського. Саме в їхніх працях знаходимо ідею про те, що “без урахування природи дитини” не можна досягнути успіхів у педагогічній діяльності.

К.Д.Ушинський довів теоретично й практично, що головна умова якісного навчання – це врахування вікових і інших особливостей учнів, їхньої індивідуальності; звернув увагу, що діти за своєю природою „занадто індивідуальні” [7,312]. Слід зазначити, що видатному педагогу належать ідеї:

- необхідності вивчення учня „в усіх його відношеннях”, щоб „виховати людину за всіма правилами”;
- необхідності інтеграції індивідуального та диференційованого підходу до учнів в умовах колективного навчання класу.

Проблема індивідуалізації навчання знайшла своє відображення у працях видатних українських мислителів, педагогів, діячів освіти: Г.С.Сковороди, О.В.Духновича, С.Ф.Русової, М.П.Драгоманова та ін.

Так, у “філософії серця” Г.С.Сковороди першим об’єктом виховання повинен бути розум людини, оскільки рушійною силою людської діяльності є думка. Однак, тільки розвинення розуму та збагачення його знаннями недостатньо. Необхідно формувати моральні якості. Іншим об’єктом виховання повинне бути серце людини. Завдання освіти й виховання Г.Сковорода бачив у розвитку дитячого інтелекту, природних нахилів та здібностей.

Проблеми виховання хвилювали й педагога-гуманіста О.В.Духновича. основним у його поглядах було положення про здібності дітей – „середній талант, вище середнього та нижче середнього”. У своїй роботі з дітьми, які мають здібності вище середніх, він пропонував використовувати диференційовані завдання.

Особливістю педагогічної системи Софії Русової було те, що вона визнавала індивідуальність дитини основою виховного процесу. Торкаючись питання гуманізації та індивідуалізації навчання, С.Ф.Русова закликала вчителів “враховувати у дитині національно-своєрідне”, „підходити до неї з ласкою, привернути її до себе повагою до її індивідуальності” – лише за цих умов „виявиться талановита вдача дитини й озветься її глибока чуйність” [5,45].

Особливості цінність для розвитку теорії і практики індивідуального навчання мали наукові праці Л.С.Виготського, П.П.Блонського та ін. Так, наприклад, у дослідженнях Л.С.Виготського сформульовано основний закон розвитку вищих психічних функцій („Вищі психічні функції, вищі властивості, специфічні для людини, виникають початково як форма колективної поведінки дитини, як форма співпраці з іншими людьми, а лише згодом вони стають внутрішніми індивідуальними функціями самої дитини”); обґрунтовано вчення про „зону ближнього розвитку”.

У праці П.П.Блонського „Педологія” розглядалися спадковість та біологічні особливості дітей. На жаль, вона не була оцінена належним чином, оскільки в психології домінував історичний підхід до цієї проблеми.

Етап значного теоретичного й методичного осмислення принципу індивідуального підходу в навчанні учнів припадає на кінець 50-х – середину 60-х років минулого століття. Цей період характеризується розробкою психологічних аспектів проблеми Б.Г.Ананьєвим, В.А.Крутецьким, С.Л.Рубінштейном, Б.М.Тепловим. Індивідуальний підхід вони трактують як принцип навчально-виховної роботи. При його реалізації необхідно враховувати дві складові: вивчення можливостей учнів й виявлення індивідуально-типологічних особливостей на різних етапах навчання.

На початку 60-х років з'явилися дослідження відомих американських психологів (В.Маслоу, Е.Келлі, А.Комбс). Вони спробували дати глибоке й серйозне теоретичне обґрунтування проблеми. У системі освіти з'явилася тенденція до інтенсифікації навчального процесу на основі індивідуалізації. Теорія самоактуалізації В.Маслоу, теорія конструктів Е.Келлі набула поширення у педагогічних колах різних демократичних держав.

У вітчизняній психології особливу цінність мають праці Г.С.Костюка. Спираючись на розробку категорії діяльності у працях С.Л.Рубінштейна, О.М.Леонтьєва, він зробив свій внесок у теоретичний аналіз цієї категорії та її застосування до проблеми вдосконалення педагогічного процесу.

Чільне місце у науковій спадщині Г.С.Костюка посідають дослідження закономірностей психічного розвитку та розкриття співвідношення різних його чинників: внутрішніх і зовнішніх. Навчання, на думку дослідника, являє собою важливий шлях виховання. Воно „виховує й розвиває учнів своїм змістом, самим процесом його засвоєння, взаєминями, що складаються між учителем і учнями, між самими учнями, та своїми зв'язками з життям” [3,10]. Розвиваюча функція навчання, писав Костюк, реалізується успішно тільки за певних умов: потрібно приділяти належну увагу змісту, що має бути засвоєний; способам роботи учнів; формам їхньої пізнавальної діяльності; мотивам учіння. Саме через раціональну організацію діяльності учня можна прискорити й спрямувати в бажаному напрямку його розумовий розвиток і розвиток особистості в цілому.

У центрі наукових інтересів Г.С.Костюка завжди залишалась проблема здібностей, індивідуальних відмінностей у психічній діяльності. Вчений послідовно виступав і проти ототожнення здібностей з природженими задатками, і проти ігнорування ролі останніх. Розвиваюча дія педагогічних впливів, наголошував він, опосередковується індивідуальними особливостями психіки учнів. Процес навчання можна й треба будувати так, щоб ширше й повніше розвивати розумові сили, здібності кожного школяра відповідно до його можливостей. При цьому *завдання індивідуального підходу до учнів у*

навчальній роботі не повинно зводитися лише до того, щоб "приспособити навчання до індивідуальних особливостей учнів" у кожному класі. Це тільки одна їх сторона. Друга сторона не менш важлива і полягає в тому, щоб впливати на формування індивідуальних особливостей учнів, відповідно їх скеровувати, забезпечувати максимальний розвиток нахилів, здібностей, талантів кожного, усувати негативні індивідуальні риси, якщо такі починають виявлятися у поодиноких учнів... [3,449].

Зі сказаного вище цілком ясно, що ідеї, висунуті й розвинуті Г.С.Костюком, актуальні й сьогодні. Вони мають важливе значення для психологічного забезпечення реалізації особистісно зорієнтованого навчання.

Сучасний період теоретичного переосмислення і практичної реалізації індивідуалізації навчання й виховання співпав з початком 90-х років.

Індивідуальний підхід – це педагогічний принцип, що враховує індивідуальні особливості учнів у навчанні і вихованні. Суть індивідуального підходу полягає в „точному визначенні сильних і слабких сторін кожного учня й подаланні перешкод, які заважають йому успішно вчитися” (М.О.Данилов).

Першою засадою реалізації цього принципу є врахування індивідуальних особливостей учнів, рівня розвитку їх здібностей до навчання (О.Я.Савченко, С.У.Гончаренко).

Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання “полягає в управлінні розвитком учня, що базується на глибокому знанні рис його особистості і умов життя” (І.П.Підласий). Педагогіка індивідуального підходу передбачає пристосування формі методів вчительського впливу до індивідуальних особливостей школяра з метою забезпечення запроєктованого.

Глибоке знання індивідуальних особливостей школярів необхідне, на думку Н.Є.Мойсеюк, для вирішення двох дуже важливих завдань, взаємопов'язаних та взаємообумовлених між собою:

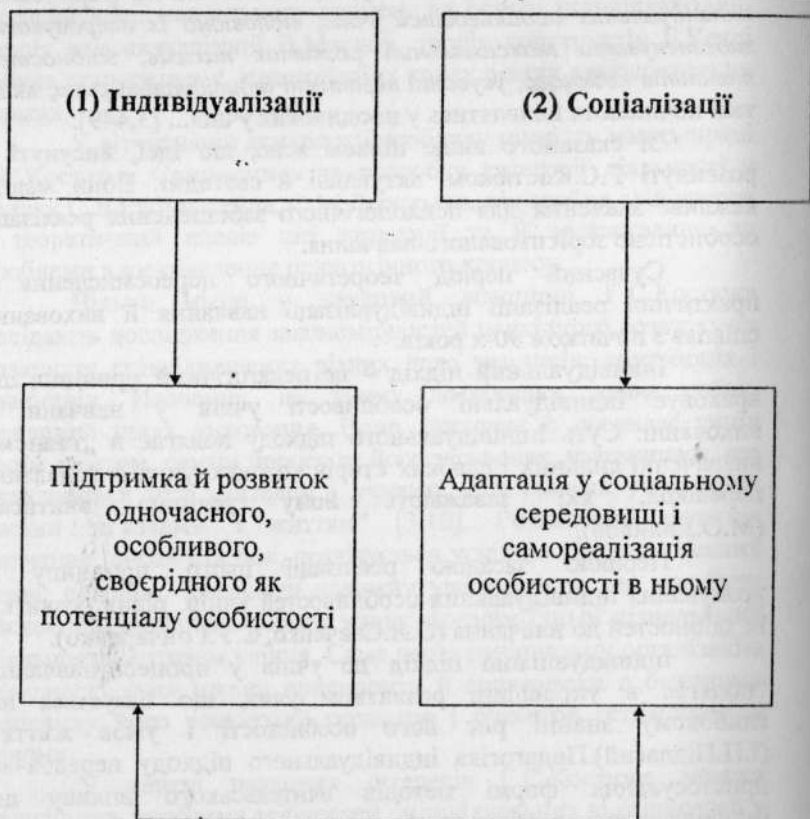

Схема 1.

Зі схеми 1 видно, що адаптація школяра у соціальному середовищі буде найбільш швидкою й успішною, якщо підтримати індивідуальні можливості кожної особистості, створити умови для їх реалізації.

Аналізуючи наукові праці, ми дійшли висновку, що кожен автор, досліджуючи вузьку тему, робить висновки, виходячи з власних результатів. Тому поняття „індивідуалізація навчання” має різні трактування. Наприклад, в „Українському педагогічному словнику” С.У.Гончаренка знаходимо таке визначення: “Індивідуалізація процесу навчання – це така організація навчально-виховного процесу, при якому вибір способів, прийомів, теми навчання враховують індивідуальну різницю учнів, рівень розвитку їх здібностей до навчання” [1,142].

Індивідуалізація навчання, за Н.Є.Мойсеюк - це система засобів, яка сприяє усвідомленню учнем своїх сильних і слабких можливостей під час навчання, підтримці й розвитку самобутності з метою самостійного вибору власних смислів навчання (Н.Є.Мойсенюк). Вона обов'язково передбачає:

- індивідуально орієнтовану допомогу учням в усвідомленні власних потреб, інтересів, цілей навчання;
- створення умов для вільної реалізації завданих природою здібностей і можливостей;
- підтримку школяра у творчому самовтіленні;
- підтримку учня у рефлексії [4,127].

Саме це, на думку багатьох педагогів, у комплексі сприяє розвитку самосвідомості, самостійності й відповідальності школярів.

Індивідуальний підхід до учнів у процесі навчання „полягає в управлінні розвитком учня, що базується на глибокому знанні рис його особистості і умов життя” [33,270]. Як слушно зазначає І.П.Підласий, педагогіка індивідуального підходу передбачає пристосування форм і методів вчительського впливу до індивідуальних особливостей школяра з метою забезпечення запроєктованого [23,170].

Академік АПН України О.Я.Савченко наголошує, що навчальний процес сучасної школи, орієнтований на особистість учня та організований з урахуванням

індивідуальних особливостей і здібностей кожного школяра, передбачає, що у центрі навчального процесу знаходиться учень, його пізнавальна й творча діяльність; відповідальність за успіх навчальної діяльності значною мірою учні беруть на себе; головна мета такого навчання – розвиток інтелектуальних і творчих здібностей учнів, усвідомлення ними моральних цінностей, що згодом дозволить їм стати здатними до самореалізації, самостійного мислення, прийняття важливих рішень, вміння працювати над розв'язуванням важливих проблем як самостійно, так і в групі; роль вчителя у навчальному процесі дуже відповідальна, але зовсім відмінна від тієї, що орієнтована на традиційне навчання; навчальна діяльність учнів має сприяти розвитку критичного та творчого мислення [6,293-294].

Отже, індивідуалізація навчання – це організація такої системи взаємодії між учасниками навчального процесу, коли найкращим чином враховуються і використовуються індивідуальні можливості й особливості кожного; визначаються перспективи розумового розвитку і гармонійного вдосконалення особистої структури; здійснюється пошук засобів, які б компенсували явні недоліки і сприяли формуванню і розвитку особистості в цілому.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. –К., 1999. – 367с.
2. Коменський Я.А. Велика дидактика: Хрестоматія з історії педагогіки. –К., 1975. – 463 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. –К., 1989. – 608 с.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіки. - К., 2001. – 624с.
5. Проскура О.В. Софія Русова – талановита дочка України //Поч.школа. – 1993. - № 3. – С.44 – 46.
6. Савченко Л.Я. Дидактика початкової школи.–К.,1997. - 352с.
7. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения в 6-ти томах. – Т.3. – М., 1990. – 427.